

EFES'TE BULUNAN HELLENİSTİK PORTRE (ÖNRAPOR)

SABAHATTİN TÜRKOĞLU-
EROL ATALAY

1957 yılında Prof. F. Miltner tarafından, Efes'te Kuretler caddesi kazılırken, sütun parçaları ve diğer mimarî parçalar cadde üzerinde buldukları pozisyonlarda bırakılmıştı. Bu hafriyatlardan on yıl sonra, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü emriyle Efes Müzesi adına tarafımızdan yapılan tertip tanzim ve restorasyon çalışmaları sırasında, bu parçalar kaldırılırken Hadrian tapınağı ile Skolastikia hamamı arasında cadde üzerinde, mermer bir heykel başı ele geçirilmiştir. Daha önce yapılan hafriyatlarda mimarî parçalar arasında bu eserin görülmemesi tabiidir.

Normal ölçülerden büyük olarak (yük. 42 cm.) beyaz mermerden yapılan ve bir heykele ait olan bu başın, ilk bakışta portre hususiyetleri taşıdığı dikkati çekmektedir.

Burnu, alt dudağı, çenesi kırık ve zedeli olmasına rağmen, eser tüm olarak devrinin özelliklerini taşıyacak kadar şanslı bir görünüme sahiptir. Başında zeytin dalından bir diadem taşımakta, saçları kütleli dalgalar halinde kulaklara ve enseye doğru inmektedir. Boyun sağa bükülmüş ve gözler aynı tarafa yönelmiştir. Ağız hafif açık olarak tasvir edilmekte, alnı üzerinde yatay çizgiler görülmektedir. Kaşlar keskin hatlarla tebarüz ettirilmiştir, aralık dudakları ve çene nahiyesi ile yüzü etli ve dolgunur.

Eserin tasvirinden de anlaşılacağı üzere bariz hellenistik hususiyetler bir araya toplanmış bulunmaktadır, ancak Geç Klasik devir tesir veya hususiyetleri de inkâr edilemez. Bu bakımdan incelemelerimizi daha ziyade Hellenistik devir eserleri ile

Klasik devir sonlarındaki tiplere inhisar ettirmek daha mantıklı olacaktır.

Eser tüm görünüşüyle III. asır başlarına tarihlenen portrelerin özelliğini taşımaya rağmen, kahraman ve tanrı heykelleriyle mukayese etmek zorunluluğunu da hissettirir.

Müşterek hususiyetler dışında dikkati çeken aln üzerindeki saçların yukarı kalkık görünüşü bize Eretria'da bulunmuş bir Romalı kahramana ait heykel başını hatırlatır. II. asra tarihlenen bu heykel, yüz ifadesi bakımından bazı farklılıklar göstermektedir¹.

Skopas'ın Tegea'daki Athena, Alea tapınağı alınlığına ait bir baş² teknik yönüyle eserimize benzerlik göstermesine rağmen, yüzdeki heyecan ve pathos burada yerini Lysippos'un Apoxyomenos'undaki sâkin ve rahat ifadeye bırakmaktadır. Şurası muhakkak ki, eserimizde Lysippos ve Skopas ekollerinin bariz tesirlerini görmekteyiz, şayet vücut ele geçseydi, Lysippos ekolü için kuvvetli bir mukayese imkânımız olacaktı.

Eserin bu taraflarıyla bir atlet veya bir kahraman (Heros) heykelinin başı olması muhtemeldir. Hattâ bir başka yönüyle Vatikan'daki Meleagros heykelinin başına büyük benzerlik göstermesi bizi Hellenistik devir başlarına ait ve portre olmıyan mitolojik konulu heykellerle bir bağlantı kurmak zorunda bırakır. Bütün

¹ E. Buscher Das Hellenistische Bildnis, sahife 31, figür 30.

² M. A. Richter. The Sculpture And Sculptors Of The Greeks Sahife 584, figür 691.

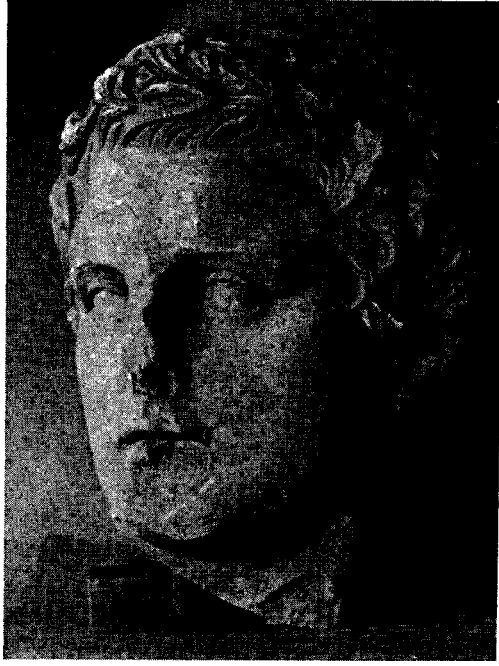
bunlara rağmen eser, Efes'te yaşamış ve şehre büyük hizmetleri dokunmuş generalere ait bir portre olması ihtimalini daha kuvvetle muhafaza etmektedir. Nitekim başında zafer nişanesi olan zeytin dalından bir diadem taşınmasında bu iddiayı destekler.

M.Ö. 285 yıllarında Efes şehrini yeniden kuran Lysimachos'un Cenova'da bulunan bir portresi, yüzündeki dolgun ifade ve göz çukurlarının işleniş yönünden elimizdeki portreye benzerlik gösterir³. Ancak bu portre, saçların alını büyük çapta kapatması ve hareketsiz bir yüz ifadesine sahip oluşu bakımından farklı hususiyetler arz etmektedir, belki de elimizdeki eserde mevcut kırıklar bizi Lysimachos portresinin sağlam görünüşüyle mukayese etmek imkânlarından alıkoymaktadır. Buna rağmen portremizin Efes'e büyük çapta hizmetleri dokunan Lysimachos'un gençlik yıllarına ait olması beklenebilir. Sikkeler üzerindeki Lysimachos tasvirleri bu iddiamızı daha da kuvvetlendirmektedir. Diğer taraftan Napoli'de bulunan ve Demetrios Polierketes'e ait olduğu iddia edilen bir bronz heykel ile aynı şahsa ait mermerden bir portre elimizdeki eserle mukayese imkânı yaratacak kadar benzer taraflara

sahiptir⁴. Bu ilgi çekici benzerlikte tek fark alın üzerindeki saçların yukarıya doğru taranmamış oluşudur, nitekim bu fark yine Napoli'de bulunan bronz heykelde ortadan kalkmaktadır. İskender'in generalerinden olan Antigonos'un oğlu Demetrios Polierketes M.Ö. 301 yılından sonra Efes'te bir müddet yaşamıştır. Ancak Lysimachos'a karşı savaşmış bir kumandan heykelinin, Lysimachos'un kurduğu bu şehirde yer alma ihtimalinin zayıf olacağı aşikârdır. Diğer taraftan İskenderden sonra meydana gelen siyasî olayların tesiriyle halkın tanrılara olan inancının sarsılmasıyla büyük başarı sağlayan kahramanların tanrı mertebesine yükseltilmesi ve büyük ölçüde heykellerinin yapıldığı bu devirde, Efes'i yeniden kuran Lysimachos'un kolosal bir heykelinin yapılabileceği ihtimali daha çok akla uygundur. Hellenistik devir general portrelerinin az oluşu ve kati olarak identifie edilmiş olması dolayısıyla elimizdeki eser hakkında son sözü söylemek şimdilik mümkün olamamaktadır, fakat hiç değilse portremizi bu iki kumandanın yaşadığı devreye yani III. asrın başlarına tarihlememiz hatalı olmayacaktır. İdentifikasyon için biz gene M.Ö. III. asır başlarında Lysippos ve Skopas ekollerinin tesiriyle yapılmış bir kahraman heykeli veya Demetrios Polierketes'den ziyade Lysimachos portresi üzerinde ısrar edeceğiz.

³ G.M.A Richter The Portraits Of The Greeks. Figür 1753-1754.

⁴ G.M.A Richter The Portraits Of The Greeks. Figür 1741, 1742, 1743.

Res. 1 — Hellenistik portre (önden görünüşü).

Res. 2 — Portrenin yandan görünüşü.

Res. 3 — Portrenin arkadan görünüşü.